

“De trots van de wereld”

*De literaire tuin van Joannes Geometres*¹

NIELS DE RIDDER

De veelzijdige auteur Joannes Kuriotes Geometres leefde in de late 10de en/of vroege 11de eeuw in Byzantium. Over zijn levensloop is weinig geweten, buiten wat afgeleid kan worden uit zijn eigen oeuvre. Zelfs de oorsprong van zijn bijnamen is onzeker. ‘Kuriotes’ (Κυριώτης) verwijst naar de wijk ‘Ta Kurou’ in Konstantinopel, maar het is niet zeker of hij hiervan afkomstig was, er een huis bezat of er leefde als monnik.² ‘Geometres’ (Γεωμέτρης) dankt hij misschien aan zijn vele omzwervingen, of meer waarschijnlijk verwijst deze bijnaam naar een beroep als landmeter in dienst van de keizerlijke belastinginning, een functie waartoe hij als lid van de burgerlijke aristocratie toegang gehad zou hebben. In de handschriften van zijn ‘progymnasmata’ wordt hij beschreven als ‘protospatharios’ (πρωτοσπαθάριος), een militaire functie met een onduidelijke rang. Op deze militaire dienst was hij erg trots, omdat hij zich naar eigen zeggen als dichter/redenaar en soldaat op unieke wijze zowel op het domein van de wijsheid (σοφία) als van de moed (τόλημη) had bewezen (van Opstall 2008: 289-292; gedicht 81.2). Naar het einde van zijn leven viel Geometres uit de gratie bij het keizerlijke gezag, onder Basileios II, mogelijk door zijn goede contacten met de door de keizer opzijgeschoven regent en kamerheer (παρακοιμώμενος) Basileios de Bastaard. Hij verloor zijn militaire functie, aangezien het niet ongevoen was dat een nieuwe keizer de getrouwen van het oude regime verving met personen uit de eigen entourage (Lauxtermann 1998:356-380; dit artikel is het standaard biografisch overzicht).

Geometres liet ons een rijk en divers oeuvre na dat zowel poëzie als proza bevat, van epigrammen, religieuze hymnen, parafrases van de Bijbelse oden en een metrische levensbeschrijving van de heilige Panteleemon tot retorische brieven, traktaten, homilieën en commentaarliteratuur (PmbZ 23092). Veel van het werk van deze literaire duizendpoot blijft helaas onuitgegeven, of is enkel beschikbaar in verouderde uitgaven. Aan deze verwarlozing begint in

¹ Graag wil ik Reinhart Ceulemans en Kristoffel Demoen bedanken voor het nalezen van dit artikel en het voorstellen van vele verbeteringen.

² Traditioneel werd aangenomen dat Geometres zich aan het einde van zijn leven terugtrok in het klooster van ‘Ta Kurou’. Recent werd deze visie betwist door Magdalino (2018: 116-132).

recente jaren een einde te komen, en nieuwe edities maken de ontsluiting van Geometres’ oeuvre mogelijk (De Grootte 2004; van Opstall 2008; Conostas & Simelides te verschijnen). Eerder verscheen in *Tetradio* 11 een artikel waarin Wim Broekaert een licht werpt op het poëtische oeuvre van Geometres, en een selectie van gedichten bespreekt en van een Nederlandse vertaling voorziet (Broekaert 2002). Hopelijk kan de hier gepresenteerde vertaling verder bijdragen tot de waardering van deze boeiende auteur.

De *Progymnasmata*

De twee hier vertaalde werken maken als nummers twee en drie deel uit van een verzameling van zes ‘progymnasmata’. Onder de noemer van ‘progymnasmata’ vallen allerlei teksten die betrekking hebben op het retorische onderwijs, en die de vorm van zowel theoretische reflecties als modelredes kunnen aannemen.³ Deze definitie is volgens Kristoffel Demoen enkel van toepassing op het eerste werk in Geometres’ verzameling, een ‘enkomyon’ (ἐγκώμιον) of lofredre op de eikenboom. Het is volgens Demoen gepaster om *Progymnasmata* 2 en 3 te omschrijven als retorische brieven die veelvuldig gebruik maken van progymnastische modellen, namelijk de lofredre en de retorische beschrijving (ἔκφρασις). Beide teksten zijn typerend voor de tijdsgeest van de periode waarin Geometres werkzaam was. De culturele bloei-periode van de 10de en 11de eeuw wormdt gekenmerkt door een erudiete omgang met de literaire erfenis uit de klassieke oudheid (bv. het oeuvre van Homeros, Plato of Pindaros), vaak vermengd met christelijke inspiratie, zoals ongetwijfeld zal opvallen bij het lezen van de vertalingen. De beide brieven waren waarschijnlijk bedoeld om luidop voorgelezen te worden, niet alleen aan de bestemming maar aan een bredere literaire kring van vrienden (Demoen 2013:117-118).⁴

Beide brieven bevatten een beschrijving van Geometres’ tuin – althans dat is wat de auteur ons belooft. In werkelijkheid weidt hij vaak uit. Hij haalt herinneringen op aan zijn jeugd, vergelijkt zijn tuin met voorbeelden uit de klassieke traditie en reflecteert over de kunst van de retoriek en de wijsheid. Wie een nauwkeurige beschrijving van de tuin verwacht, zal van een kale reis terugkomen. In deze kleine retorische meesterwerkjes zal Geometres de lezer

³ Voor meer over ‘progymnasmata’ kan ook het stuk door Koen De Temmerman in dit volume geraadpleegd worden.

⁴ Demoens commentaar en gedeeltelijke vertaling van *Progymnasmata* 2 en 3 zijn een grote hulp geweest bij het opstellen van de Nederlandse vertaling.

trakteren op zeer geleerd retorisch vuurwerk, maar slechts zelden zal hij de sluier van de werkelijke tuin oplichten. De woordkunst primeert op de nauwkeurigheid van de beschrijving. Dit mag de lezer niet frustreren; zoals aangekondigd aan het begin van *Progymnasma 2* nodigt hij ons uit tot een verfijnd literair spel, met een subtiele humoristische ondertoon.

Beide teksten zijn enkel naar het Nieuwgrieks in hun volledigheid vertaald (Agapitos & Hinterberger 2006).⁵ Voor de hier gepresenteerde vertaling is gebruik gemaakt van de Griekse tekst in de editie met commentaar van Antony Littlewood (red. 1972). Daarnaast volg ik enkele emendaties in de tekst voorgesteld door Mark Naoumides in zijn recensie van Littlewoods editie (Naoumides 1976: 216-218). In dit artikel is gekozen voor een vertaalstijl die het Grieks nauwkeurig probeert weer te geven, om zo de stijl en het karakter van Geometres' proza te proberen behouden. Voetnoten met commentaar zijn toegevoegd om de soms duistere tekst te duiden.

⁵ De hier gepresenteerde vertaling komt tegemoet aan de oproep van Demoen (2013) om het oeuvre van Geometres te vertalen en toe te lichten. In dezelfde publicatie worden beide brieven omschreven als “at times [...] problematic or obscure to such an extent that it becomes almost incomprehensible” (2013: 118). De lezer wordt warm uitgenodigd om de ‘hybris’ van de vertaler te vergeven.

Vertaling

[Tweede progymnasma]

Ἐπιστολή κήπου ἐκφραστική

*Een brief met de beschrijving van
een tuin*

(7)⁶ Οὕτως ἄρα θάλλων ὁ κήπος ἦν, ὥστε μὴ μόνον θέρους ἀλλὰ καὶ ὅτε φθίνει τὰ τῶν καρπῶν ἔχειν ὅτῳ φιλοφρονήσεται τοὺς ἐμούς, ἐλπίζω δ' ὅτι καὶ ἀρχομένου χειμῶνος καὶ λήγοντος. οὐδὲ γὰρ τῶν τῆς ὥρας ἀνέχεται χαλεπῶν τῷ γε πάντοθεν πρὸς αὐτὰ πεφράχθαι καὶ περιείργεσθαι· πεποίηται γὰρ οὕτως. οὐκ ἀηδῶς δὲ πάντως ἀκούσεις παίζοντος, ὅτι δὴ καὶ αὐτὸς ἡδονῶν τοιοῦτων γέμεις καὶ χαρίτων πάλαι τυγχάνεις μεστός.

τὰ μὲν γὰρ ἐπὶ θάτερα τῷ κήπῳ πλευρὰ τοῖς οἰκοδομήμασιν ἀποφράγνυται, καὶ οὔτε βορρᾶς ἐν αὐτῷ δριμύς, οὔτε μὴν νότος πολὺς, οὔτος μὲν ὁμίχλην συχρῆν, ἐκεῖνος δὲ πυκνὴν ἄγων χαλάζαν—ἀ δὴ δένδροις, μάλιστα δὲ ἡμέροις, πολεμιώτατα—μόνα δὲ τὰ πρὸς ἕω τε καὶ πρὸς δύσιν, τὸ μὲν τῷ ἐξ ἀνατολῶν ἀνεῖται, τὸ δὲ τῷ ζεφύρῳ τρυφᾷ, ὥστε ὁ φησιν Ὅμηρος περὶ τοῦ τῶν θεῶν ἔδους ὡς ἀσφαλοῦς, ὡς “οὐτ’ ἀνέμοισι τινάσσεται, οὔτε χιῶν ἐπιπίλ-

Zo weelderig bloeit deze tuin, dat hij niet alleen tijdens de zomer maar ook wanneer die voorbij is met zijn vruchten mijn vrienden verheugt, en ik kijk hoopvol uit naar het begin van de winter, en het einde daarvan. De tuin gaat niet gebukt onder de lasten van dat seizoen, hij is langs alle kanten omringd en afgesloten: zo is hij aangelegd. Hoe dan ook zal je niet zonder plezier luisteren naar dit spel, want jij straalt zelf ook zo'n speelsheid uit en je bent al van oudsher vol charme.⁷

Twee tegenoverliggende zijden van de tuin zijn omringd door gebouwen, en daarom dringt er geen scherpe noorderwind of harde zuidenwind binnen; de ene brengt dichte mist, de andere zware hagelstenen – dat is voor de bomen, zeker voor de fijn verzorgde, uitermate schadelijk. Alleen in de richtingen van de opkomende en ondergaande zon is de tuin open, voor de wind uit het oosten en de weelderige westenwind, zodat ik terecht zou durven zeggen over mijn

⁶ Deze cijferaanduidingen verwijzen naar de corresponderende paginanummers in de editie van Littlewood.

⁷ Geometres vernoemt in zijn tekst alleen de zomer en de winter expliciet, de andere seizoenen worden enkel omschreven. Dit is exemplarisch voor het literaire spel van de auteur, waar nog vaker naar zal verwezen worden (Demoen 2013: 118-119).

ναται”, τοῦτο δὴ καὶ περὶ τοῦδε δια-
καίως φαίην ἄν, πλὴν ὅσον καταπνέ-
εται μὲν ἀλλ’ ὅσον μέτριον, καὶ
κατάρδεται μὲν ἀλλ’ ὅσον αὐταρκες,
καὶ νίφεται μὲν ἀλλ’ ὅσον εὐφορον,
καὶ τὴν ἰσχὺν τῆ ρίζῃ τηρεῖ ἐπιτή-
δειόν τε καὶ γόνιμον.

καὶ οὕτω τῶν τῆς ὥρας ἀπολαύων
καλῶν τῆ τῆς θέσεως εὐκαιρία μετέ-
χειν οὐκ ἔχει τῶν χαλεπῶν. τὸ δ’
αὐτό, φημί, τὸ οὕτως αὐτὸν ἀποτε-
τειχίσθαι καὶ τοῦ μήτε πάχνη τὴν ἄν-
θην μήτ’ αἰφνιδίῳ θάλπει τὴν βλά-
στην ἀποβάλλειν καθέστηκεν αἴτιον·
οὔτε γὰρ ἐκείνη τοὺς καρποὺς λυπεῖ,
οὔτε μετ’ αὐτὴν ἢ τὸν ὄμβρον
πολλάκις ἀκτὶς ἀθρόα καὶ δριμεῖά τις
προσπεσοῦσα καθάπερ ἐν ἄλλοις κα-
ταρρεῖν ποιεῖ, ἀλλὰ δρόσος τε μαλα-
κῆ τὸ ἐώθινὸν πίπτει καὶ μετ’ αὐτὴν
ὁ ἥλιος ἠρέμα προσβάλλει, (8) διαρ-
ρέει τε κατ’ ὀλίγον τοῖς φύλλοις καὶ
διὰ τούτων κατὰ μικρὰ τοῖς καρποῖς.
καὶ αὐταὶ δὲ αἱ ὄραι οὐκ ἄφνω
καθάπαξ ἀλλήλας ἀναγυροῦσαι
ἀθρόας ὥσπερ ἐν ἄλλοις προσβολὰς
ἀλλ’ οὐχὶ μεταβολὰς πολεμίων
ἐργάζονται τρόπον, ἀλλ’, ὥσπερ καὶ
πρὸς ἑαυτάς τε καὶ πρὸς ἀλλήλας
ὑπὲρ τοῦ φίλοι μένειν αἰεὶ σπεισάμε-
ναι, ἐπιούσαι τε πρῶως ἀλλήλας ἀσ-

tuin, wat Homeros zei over de on-
wankelbare woonst van de goden:
“Door winden wordt zij niet door-
eengeschud, zij wordt nooit nat door
regenbuien, sneeuw bedekt haar
niet”⁸, behalve dat het in mijn tuin
wél waait, maar zachtjes, dat het er
regent, maar net zoveel als nodig, en
dat het er sneeuwt, maar net zoveel
als comfortabel. Zo blijft de wortel
krachtig, nuttig en vruchtbaar.

En zo, genietend van het moois dat
de seizoenen met zich meebrengen,
is het door de goed gekozen ligging
niet nodig om ook het vervelende
van deze jaargetijden mee te maken.
De tuin is ook, zeg ik nog, zo om-
muurd dat door de vorst geen bloem
zal verwelken, noch door plotse hitte
een scheut zou verschroeien: die hit-
te schaadt de vruchten niet, de stort-
bui die erop volgt, een zware strie-
mende straal die neervalt alsof zij
alles doet wegspoelen, doet dat even-
min. Integendeel, een zacht ochtend-
lijk buitje valt neer, waarna de zon
haar stralen geleidelijk laat neerdal-
len, slechts een beetje druppelt door
de bladeren, daartussen vallen maar
weinig druppels op de vruchten. De
seizoenen wisselen elkaar niet plots-
klaps één voor één af zonder elkaar
ruimte te gunnen, alsof ze elkaar
aanvallen als vijanden in plaats van
keurig op hun plaats te vallen. Ze

⁸ Homeros, *Odyssee* 6.42; vertaling Patrick Lateur (aangepast).

πάζονται καὶ ἀπιόῤσαι μετ’
εὐρυθμίας ἠπιώς καὶ κατὰ τάξιν
ἕτερα τὴν ἕτεραν ὡς ἐν χορῶ δια-
δέχονται.

πρότερον μὲν οὖν, ὃ φιλότης, πρὸς
τὸν Ἀλκινόου κῆπον τὸν κῆπον εἴκα-
ζον· νυνὶ δὲ καὶ πλέον ἔχειν μοί τι
φαίνεται. χωρὶς γὰρ τοῦ γλώσσης
αὐτονομίαν καὶ τέχνης ἐκείνον εἶναι
πλάσμα πρὸς τέρψιν μόνον πεποιη-
μένον, ἀλλὰ καὶ οὕτως ὁ πᾶσαν ἡδο-
νὴν κατὰ πολλὴν αὐθεντίαν ἐκείνω
συνθεὶς καὶ δεινὸς εἰπεῖν Ὅμηρος
ἠττάται τῶν ἡμετέρων. τῶ μὲν γὰρ
κατ’ αὐτὸν ἐκείνον “οὐ ποτε καρπὸς
ἀπόλλυται, οὐδ’ ἀπολήγει χεῖματος
οὐδὲ θέρους”, τῶ δὲ οὐδὲ χεῖμων τὴν
ἀρχὴν χωρὶς τῶν ἀπὸ τοῦ θέρους
προσβάλλει καλῶν, ἀλλ’ ἔστιν ὄραν
ἐνταῦθα μεθόριον τι ὠρῶν, μᾶλλον
δὲ κράμα ὠρῶν· οὐ δὴ αὐταὶ τε καὶ
αἱ τούτων χάριτες συγκεράννυνται,
μακάρων ἄλλων, φίλτατε, χῶρος ὁ
χῶρος. ἀλλὰ καὶ τούτῳ τῇ κράσει
προσεοικῶς τοῖς ἑτέροις πάλιν νικῶ.
τὸν μὲν γὰρ ἡ ποίησις τρίς φησι θάλ-
λειν τοῦ ἔτους, ὁ δὲ δι’ ἔτους ἔχει
τοῦτο ποιεῖν· τὰ μὲν γὰρ ἀνθεῖ, τὰ δὲ
βλαστάνει, τὰ δ’ ὑποπερκαρίζει, τὰ δὲ

respecteren de afspraak om zich on-
derling vriendschappelijk te houden,
bij aankomst benaderen ze elkaar
kalm, en bij afscheid vertrekken ze
vriendelijk, bijna ritmisch. Ordelijk,
als in een dans, wisselt het ene het
andere af.

Vroeger, mijn vriend, vergeleek ik
mijn tuin met die van Alkinoos.⁹ Nu
lijkt hij mij nog beter te zijn. Zonder
te bestaan buiten de taal, is Alki-
noos’ tuin een creatie van de kunst,
alleen maar geschapen voor het ple-
zier. Zo moet Homeros, die hem
heeft voorzien van elk mogelijk ple-
zier, zo goed als zijn meesterschap
toeliet, en die bekwaam was in het
dichten, alsnog de duimen leggen
voor onze tuin. Want hij dicht die
tuin het volgende toe: “Hun vrucht
gaat nooit verloren en ontbreekt in
winter of zomer niet”¹⁰, maar in mijn
tuin begint er geen winter, zonder de
geneugten van de zomer, en zie je
een grens tussen, of beter, een ver-
menging van de seizoenen: daar
waar die zichzelf, en hun charmes,
met elkaar vermengen, die plaats,
mijn beste, is de woonplaats van een
ander soort gelukzaligen. In die ver-
menging zijn de tuinen gelijk, maar
in andere opzichten wint die van mij

⁹ Koning van de Faiaken in Homeros’ *Odyssee*. Odysseus spoelde tijdens zijn avonturen aan bij dit volk, waarna hij door hun koning gastvrij werd ontvangen, en uitgenodigd werd om zijn verhaal te vertellen. De tuin van Alkinoos werd beschouwd als het literaire ideaal van hoe een tuin moest zijn (Littlewood 1972: 47).

¹⁰ *Odyssee* 7.117-8; vertaling Patrick Lateur.

πεπαίνεται, τὰ δὲ τέμνεται· ἀλλ’ ὁ μὲν οὕτως ἀνθεῖ καὶ ἀνθοίη γε μέχρις ἂν ὦραί τε ὦσι καὶ ὠρῶν καρποί τε καὶ στέφανοι.

ἥδιστον γὰρ θεαμάτων ἐμοί τε καὶ φίλοις εἰς δένδρα τε τοιαῦτα ὄρᾶν καὶ ὑπ’ αὐτὰ καθῆσθαι παντοίας ὑπεραιωροῦντα χάριτας, καὶ καθῆσθαι φιλοσοφοῦντας, ὥσπερ ὑπὸ τῇ καλῇ πλατάνῳ τὸν Σωφρονίσκου φασί, καὶ που καὶ δρέπεσθαι τοῦ καρποῦ καὶ τοῖς κόλποις αὐτόν τε ὁμοῦ καὶ τὸν ζέφυρον ὑποδέχεσθαι, πρὸς δὲ καὶ ἀφορμὴν λόγου ποιεῖσθαι τούτων τὴν ἡδονὴν καὶ τοὺς πόρρω φίλους ἐπὶ τὴν κοινωvίαν καὶ ἀμφοτέρων καλεῖν. καὶ ὁ μὲν οὕτω θέρους τε ἔχει καὶ νῦν τοῖς πλείστοις οὐ πολὺ τοῦ θέρους ἀπέχει. εἰ δὲ μοι καὶ τὰ τῶν λόγων ἐς τὸ κρεῖττον ἀεὶ (9) χωρεῖ καὶ εἰ ἡ γλωττα νῦν ἥδιον μᾶλ-λον ἢ ἐν θέρει ῥεῖ, αὐτὸς ἂν εἰδείης ἐξ ὧν δέχη μάλιστα, εἰ μὴ σε πολὺ τὸ φίλτρον ἐξάπατᾷ· δεινὴ γάρ, δεινὴ δεκάσαι τὸν δικαστὴν ἡ εὔνοια, ὡς ἔγωγε τὴν

weer. Het gedicht¹¹ zegt dat Alkinoos’ tuin drie keer per jaar bloeit, maar de mijne staat het hele jaar door in bloei. De tuin van Alkinoos bloeit, die van mij ontluikt, hij verkleurt, hij rijpt, hij wordt geoogst... zo bloeit hij, en moge hij zo blijven bloeien zolang de seizoenen, en de vruchten en bloemenkransen van de seizoenen duren.

Het aangenaamst van alle taferelen voor mij en mijn vrienden is op bomen als deze uit te kijken, en onder hun bladerdak te zitten, terwijl zij allerlei aangenaams voorzien, en er te zitten en te filosoferen, zoals de zoon van Sofroniskos naar verluidt deed onder de mooie plataan¹², hun fruit te plukken, het samen met de westenwind in onze schoot te ontvangen, vervolgens het plezier daarvan tot aanzet van een gesprek te maken, en om nog meer vrienden erbij te roepen om beide te delen. Zo is het in de zomer, maar in veel opzichten verschilt het nu niet erg van de zomer. Of mijn woorden er voortdurend op vooruit gaan, of mijn taal aangener dan in de zomer vloeit, dat kan je uit het staaltje dat je hiervan ontvangt zelf het best opmaken, als jouw warme vriendschap jou niet

¹¹ *Odyssee* 7.117 e.v.; in deze verzen wordt een algemene beschrijving gegeven van de tuin van Alkinoos, die weliswaar niet overeenkomt met de beschrijving door Geometres. Het drie keer bloeien van de tuin blijft bijvoorbeeld onvermeld.

¹² Hier wordt bedoeld op Sokrates, die met Phaidros discussieerde onder een plataan in Plato’s gelijknamige dialoog (229a-230e; Littlewood 1972: 48-49).

γλῶτταν, εἰ μὴ μόνον ἑαυτῆς νῦν ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἔχοι κρατεῖν, ἀκριβῶς μὲν οὐκ ἂν εἰδείην—σφαλερὸς γάρ τις ἕκαστος ἑαυτῷ κριτῆς—ἄλλως τε καὶ πάλαι τούτου καταμελήσας ἐξ ὅτου περ φιλοσοφίας ἠψάμην καὶ ἀληθείας ἐφρόντισα, ὅσα δέ σοι καὶ περὶ τούτων ἂ μὴ τελέως ἀπεσπούδασα.

πάλαι μὲν γάρ, ὦ φίλτατε, τοῦ καιροῦ πολὺ τε τὸ θέλγον κάκ πολλῶν ἔχοντος ἀμφὶ τοὺς λειμῶνας καὶ αὐτὸς εἶχον καὶ ἵππασίας ἥρων, πῶλων τε ἀρεταῖς καὶ ἀγρῶν ἑτερπόμην χάρισι καὶ τοῖς ἄλλοις οἷσπερ οἶσθα ἠδονήν. νυνὶ δέ μοι τοῦ καιροῦ ταῦτα μᾶλλον δὲ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἄλλων στήσαντος, ἐν χεροῖν τε ἡ βίβλος καὶ δεῖ τοὺς θαλάμους περιλαλεῖν τούναντίον ταῖς χελιδόσι πράττοντα καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν ὠδικῶν· τὰ μὲν γάρ ἦρι ἢ θέρει, ἐγὼ δὲ χειμῶνος τὰ Μουσῶν ἀνελίττω μέλη, καὶ δι’ ἡμέρας—ταῦτα μὲν οὐ, τὰ τῶν σοφιστῶν, τὰ δὲ τῶν ἀληθῶς σοφῶν τῶν περὶ

misleidt. Sluw, de genegenheid kan heel sluw het oordeel vertroebelen. Zo kan ik ook niet nauwkeurig inschatten of mijn taalvermogen zichzelf of dat van anderen overtreft – iedereen is een feilbare rechter als hij zichzelf beoordeelt. Hoe dan ook heb ik de woordkunst al sinds lang verwaarloosd omdat ik de filosofie heb omarmd, en de waarheid ben beginnen overpeinzen, wat ik jou met betrekking daartoe niet helemaal heb afgeraden.¹³

Lang geleden, mijn vriend, toen mooie tijden grote verleiding boden, de verleiding van velerlei zaken in de velden, die ik zelf bezat, toen hield ik van paardrijden, vond ik plezier in de kwaliteiten van de veulens en in de charme van de akkers, en al het andere waarin ik genot kende. Maar nu God die mooie tijd aan een ander heeft geschonken, moet ik binnenshuis met de Bijbel in de hand zingen, terwijl ik het tegenovergestelde doe van wat de zwaluwen en andere zangvogels doen.¹⁴ Zij zingen in de lente en in de zomer, maar ik zing¹⁵ mijn lied van de Muzen in de winter. Overdag – en nu spreek ik niet over

¹³ Deze passage is onduidelijk in het Grieks. Het is niet geheel duidelijk wat Geometres hier aan het verwaarlozen is. De vertaling vult dit in met woordkunst, maar in principe zou het ook om de tuin kunnen gaan (Demoen 2013: 121-122).

¹⁴ We moeten hieronder verstaan dat hij op zijn oude dag, in de ‘winter van het leven’, vermoedelijk na de teloorgang van zijn carrière gedwongen is om binnen te blijven en niets anders kan doen dan zich te wenden tot literaire compositie. Geometres zingt zijn lied in de winter van het leven, in tegenstelling tot de vogels, die zingen in de lente (Littlewood 1972: 50).

¹⁵ In het Grieks wordt hier het woord ἀνελίττω gebruikt, wat het ontrollen van een boekrol betekent.

μουσικήν ἐσχολακότων φημί—κινῶ
καὶ νυκτὸς αὐθις παρατίθημι· καὶ
τούτου παυσάμενος ἀνακινῶ καὶ
αὐτὸς τὴν γλῶτταν καὶ τοῦ τὰ
κάλλιστα τῶν θεωρημάτων διὰ
ταύτης ἄγειν ἀποπειρώμαι, καὶ οὕτω
μόλις περὶ ὀρνίθων φωνὰς τὴν
φωνὴν ἰστῶ.

εἰ δὲ λαλίστερόν σοι ταῦτα καὶ παρὰ
τὸ εἰωθὸς ἐπιστέλλω, καὶ εἰ οὕτως
ἄφνω τὴν τῶν λόγων μορφήν
μετέβαλον, ὥσπερ καὶ ὁ Πρωτεὺς τὸ
πρόσωπον, πάλαι μὲν βραχυλογία
χαίρων, νυνὶ δὲ ῥητορεία, τέχνη
ταῦτα θεσπίζει καὶ νόμος οὗτος,
σοφὲ σοφῶν, τῷ καιρῷ συμ-
μεταρρυθμίζεσθαι καὶ πολύτροπον
εἶναι τὸ λέγειν καὶ τοῖς πράγμασι
συνεξομοιοῦν τὰ ῥήματα. πολύ-
μυθον μὲν οὖν ἡ ἀργία· καὶ δηλοῦσι
μὲν Φαιάκες καὶ ὁ τῶν Φαιάκων,
δηλοῖ δὲ καὶ τῶν Κεφαλλήνων ὁ
βασιλεύς, ὁ μὲν τῷ σχολῇ καὶ
μύθους λέγειν, οἱ δὲ τῷ ἀκούειν
χαιρόντες. Σύντομον τόδε τὸ πρακ-
τικὸν καὶ κατὰ Πίνδαρον, “πράσσει
μὲν ἔργοις σθένος, βουλαῖσι δὲ
φρήν”. διὰ ταῦτα οὖν κἀγὼ θέρους
μὲν Λάκων τε καὶ δεινός, χειμῶνος

de liederen van sofisten, maar over
die van de échte wijzen die zich op
de muziek hebben toegelegd¹⁶ – ben
ik in de weer, en ’s nachts zet ik mij
er weer aan: daarmee opgehouden
kom ik opnieuw in beweging en pro-
beer ik mijn taalkunst aan het werk te
zetten en de mooiste regels van de
muziek toe te passen, en zo weef ik
met veel moeite mijn lied over de
liederen van de vogels.

Als ik jou een meer praatgrage brief
dan gewoonlijk heb gestuurd, en als
ik op die manier bruusk van stijl ver-
anderd ben, zoals Proteus van ge-
zicht¹⁷, is het omdat ik nu geniet van
retoriek, ik die vroeger plezier vond
in beknoptheid. De regels van de
kunst, wijze der wijzen, verkondigen
dat men afhankelijk van het moment
harmonieus en veelzijdig moet kun-
nen spreken om zijn woorden af te
stemmen op de omstandigheden.
Vrije tijd zet een man aan om vele
verhalen te vertellen: dat tonen de
Faiaken en hun koning net als de ko-
ning van de Kefallenzen.¹⁸ De laatste
vertelde terwijl hij rustte vele verha-
len, terwijl die eersten daar gewillig
naar luisterden. Pindaros vat het han-
dig samen: “Macht heeft de over-
hand bij daden, bij overleg de geest-

¹⁶ Versta: de religieuze auteurs (wijzen/σοφῶν) in tegenstelling tot de seculiere dichters (sofisten/σοφιστῶν).

¹⁷ Proteus is een oude Griekse zeegod, die ongreepbaar was omdat hij van gedaante kon veranderen wanneer hij dat wilde. Over zijn vermogen om van gedaante te veranderen wordt verteld in de *Odyssee* (4.417-8).

¹⁸ De Faiaken en hun koning Alkinoos hebben we eerder al ontmoet. Met de koning van de Kefallenzen wordt op Odysseus gedoeld.

δὲ λάλος καὶ Ἀττικός.

kracht”.¹⁹ Daarom ben ik ’s zomers een bedachtzame Lakoniër, en ’s winters een Attische spraakwaterval.

[Derde progymnasma]

Ἐτέρα εἰς τὸν αὐτὸν κήπον

*Een tweede brief over dezelfde tuin*²⁰

(10) Ἐπειδὴ μοι καὶ δῆλος εἶ μὴ τοῦ κήπου μᾶλλον δὲ τοῦ περὶ τοῦ κήπου λόγου κατάκρας ἄλους, καὶ τὴν τοῦ πράγατος εὐπορίαν ῥητορείας εἶναι νομίζεις βίαν καὶ γλώττης δύναμιν, ἐγὼ σοι, φίλτατε, τούναντίον ἢ δοκεῖς ἐπιδείξω, πολὺ μᾶλλον τὴν γλώτταν ἀπολειφθεῖσαν καὶ τοσοῦτον ὅσον κατὰ γε τὸ πλῆθος μηδὲ εἰρησθαί τι τῶν εἰρημένων δοκεῖν. μικροῦ μὲν, ὃ φίλτατε, καὶ αὐτὸς ὑμῖν συνυπήχθην τοῖς ἐπαίνοις ἐκκομισθεὶς ἐμαυτῷ τε θεὸς τὴν νικῶσαν ὡς δεινὸς εἶναι πόρον λαβεῖν ἐν ἀπόροις. ἐπεὶ δὲ μικρὸν ἀποστάς αὐθις ἐπὶ τὸ γράφειν ἔρχομαι καὶ τὸ πρᾶγμα ἀνασκοπῶ, νῦν ἐννοῶ πρῶτον ὡς ἄρα μάτην οἱ κρότοι καὶ τούναντίον μᾶλλον τέ γε κατὰ τοὺς λόγους μύρμηξ ἢ κάμηλος ἦν. πολλὰ μὲν γὰρ εὐρίσκω τὰ εἰρημένα, πλείω δὲ τὰ παρειμένα, καὶ καλὰ μὲν ἐκεῖνα, καλλίω δ’ ἔτι τὰ

Aangezien jij, zo merk ik, duidelijk niet door de tuin maar des te meer door de beschrijving ervan erg gegrepen was, en daar jij meent dat de weelde van het onderwerp te danken is aan retorisch geweld of de kracht van de taal, zal ik jou, mijn beste vriend, tonen dat het tegenovergestelde van wat jij gelooft waar is: meer nog schoot de taal tekort en kon niets van wat ik heb gezegd de weelde van de tuin uitdrukken. Even, mijn beste vriend, werd ik zelf samen met jou meegeslept door al de lof alsof ik in vervoering was geraakt en voor mezelf de overwinning in de wacht geslept had omdat ik in staat was om een rondleiding te geven door ondoordringbaar terrein. Na een beetje afstand genomen te hebben keer ik terug naar mijn schrijftafel, en onderzoek ik opnieuw hetzelfde onderwerp. Eerst en vooral begrijp ik

¹⁹ Pindaros, *Nemeische Ode* 1.26-7; vertaling Patrick Lateur.

²⁰ Naar het antwoord op de eerste brief kunnen we alleen maar raden. Geometres lijkt hier in elk geval aan te geven dat de ontvanger enthousiast reageerde (Demoen 2013: 123). In het begin van deze brief kondigt Geometres aan een betere beschrijving te zullen geven van de tuin – in contrast met de vorige, naar eigen zeggen al te retorische brief. Ironisch genoeg zal de rest van de brief de retorische acrobatie verderzetten, zonder ons veel meer concrete informatie over de tuin te bezorgen.

νῦν. ὅπως μὲν γὰρ ὁ λειμῶν τῆς τῶν ὠρῶν ἔχει κράσεως, ὅπως δὲ τῆς καθόλου θέσεως, ὅπως δὲ καὶ δι’ ὄλου τοῦ ἔτους τὸν τόκον δίδωσιν, ἀρκούντως μὲν οὐδὲ ταῦτα, σχεδίως γάρ, ὥσπερ δὴ καὶ τὰ νῦν εἴρηται. αὐτοῦ γε μὴν τοῦ κήπου τὴν ὥραν, καὶ ὅπως μὲν ἄερος, ὅπως δὲ καὶ τῆς ἄλλης εἴληχε θέσεως, οἷω δὲ καὶ τῷ περιβόλῳ τετείχισται, καὶ οἷα μὲν οὗτος φύσει τῆς γῆς τρυφᾶ, οἷοις δὲ καὶ ἡ γῆ τοῖς φυτοῖς κομᾶ, οἷα δὲ αὐτὸν κύκλῳ περιῖσταται κάλλ[η] παντοδαπά, ταῦτ’ ἄρα καὶ πλείω τούτων ὁ δεινὸς ἐγὼ καὶ γενναῖος σιγῆ σοι παρήλθον.²² καὶ οὐδ’ ἂν ἐξέφυγον τὴν γραφήν, εἴ μὲ τις καὶ τῶν σοφιστῶν ἀδικεῖν ἔφασκε καὶ τὴν αὐτῶν τέχνην παρανόμων ἐγράφετο. δεῖ δὴπουθεν, ὦ φιλότης, ἀποτίσαι τὸ χρέος, ἀλλ’ οἷον δὴ καὶ συμβαῖνον ὀρῶ. ἄλλω μὲν γὰρ περὶ ἄλλων λέγοντι ἔργον ἂν ἦν τὸ τί χρῆ περὶ τούτων εὑρεῖν τε καὶ ἐρεῖν, ἐμοὶ δὲ οὐχ ὅτι χρῆ μᾶλλον εἰπεῖν, ἀλλ’ ὅτι χρῆ μᾶλλον τῶν ἄλλων παραλιπεῖν· οὕτω μοι πολλὰ καὶ πανταχόθεν ἐπιρρέει τοῦ κήπου τὰ κάλλη, καὶ οὐκ οἶδ’ ὅπως οὐδ’ ὀπόθεν τὴν ἀρχὴν ποιήσομαι.

dat geratel vergeefs is, en integendeel dat, erger nog, ik met mijn woorden van een kameel een mier gemaakt heb.²¹ Ik vind veel terug van wat ik gezegd heb, maar ik zie nog meer dat ik achterwege heb gelaten; bij die eerste zijn mooie zaken, maar bij wat we nu bespreken nog veel mooiere. Dat de tuin iets van elk seizoen heeft, hoe hij over het geheel ingericht is, of hoe hij het hele jaar lang vrucht draagt, over al dat werd toen ontoereikend, want al te kortaf verteld, zoals nu ook weer. Aan de schoonheid van de tuin, hoe hij kan profiteren van de goede lucht en het andere dat een goede ligging met zich meebrengt, met wat voor een muur hij omgeven is, in wat voor een goede grond hij weelderig groeit, met welke vruchten de aarde hem tooit, welke veelsoortige pracht zich in heel de tuin rondom bevindt, aan dat en nog veel meer dan dat ben ik, de slimmerik, de nobele man, in stilte tot jouw nadeel voorbijgegaan. Ik zou mezelf niet kunnen vrijpleiten, als een van de sofisten zou zeggen dat ik het fout had aangepakt, en mij zou aanklagen omdat ik de regels van de kunst met de voeten getreden had. Daarom, mijn vriend, moet ik

²¹ Varianten op dit spreekwoord kunnen elders nog teruggevonden worden. Het wordt voor het eerst vermeld door Lucianus in zijn *Saturnalia* 19.

²² Corr. Naoumides; Littlewood: ἀρκούντως μὲν οὐδὲ ταῦτα, σχεδίως γάρ, ὥσπερ δὴ καὶ τὰ νῦν, εἴρηται δ’ οὖν αὐτοῦ γε μὴν τοῦ κήπου τὴν ὥραν· καὶ ἴσως μὲν ἄερος, ὅπως δὲ καὶ τῆς ἄλλης εἴληχε θέσεως, οἷω δὲ καὶ τῷ περιβόλῳ τετείχισται, καὶ οἷα μὲν οὗτος φύσει τῆς γῆς τρυφᾶ, οἷοις δὲ καὶ ἡ γῆ τοῖς φυτοῖς κομᾶ, οἷα δὲ αὐτὸν κύκλῳ περιῖσταται κάλλ[η] παντοδαπά, ταῦτ’ ἄρα καὶ πλείω τούτων ὁ δεινὸς ἐγὼ καὶ γενναῖος σιγῆ σοι παρήλθον. Naoumides’ aangepaste punctuatie lost de ‘cruces’ in Littlewoods editie op.

mijn schuld inlossen, maar ik zie een manier om het goed te maken. Iemand anders, die over een ander onderwerp spreekt, zou op zoek moeten gaan naar materiaal om daarover te kunnen spreken. Ik moet dat niet doen om meer te kunnen zeggen, ik moet eerder beslissen wat ik achterwege zal laten. Zo overdadig loopt de tuin overal om mij heen over van schoonheid, dat ik niet weet hoe en waar ik moet beginnen.

ἀήρ μὲν αὐτῷ πρῶτον, εἰ τοῦτό γε δὴ πρῶτον—αἰθήρ μᾶλλον τοῖς (11) ὀρώσι δοκεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ πρὸς τοῦτο τὸ ὑπὸ σελήνην τελεῖν ἐμπόδιον· ἔστι μὲν γὰρ καὶ ὁ πᾶς οἶκος ἡμῖν ἐν τῆς πόλεως τῷ καλλίστῳ, ἢ δὲ πόλις, ὡς οἴσθα, ἐν τῷ καλλίστῳ τοῦ οὐρανοῦ. ὅπερ δὲ ὀμφαλὸς τῇ ἀσπίδι τοῦτο καὶ ὁ οἶκος τῇ πόλει, τὸν μέσον ἐπέχων τόπον καὶ οὔτε πολὺ τῶν βασιλείων ἀπέχων, οὔτε μὴν πρὸς αὐτοῖς οἰκῶν, ὧν τὸ μὲν καπνοῦ καὶ καύματος καὶ πνιγμοῦ καὶ τῆς ἄλλης λιγνύος ἤδη δὲ καὶ θορύβων ἀγοραίων καὶ φωνῶν βωμολόχων, τὸ δὲ χιόνος τε καὶ κρυμοῦ ἤδη δὲ καὶ πηλοῦ καὶ βίας ἀνέμων καὶ τῆς ἄλλης ταλαιπωρίας τοὺς οἰκήτορας ἐμπιπλᾷ· ἀλλ’ ὅπερ ἢ

Om te beginnen, de lucht in de tuin... als ik daar tenminste mee moet beginnen – want hij lijkt eerder op hemelse lucht voor wie hemervaart²³, en er is niets dat hem in de weg ligt om zich uit te spreiden over dat wat onder de maan ligt.²⁴ Mijn hele landgoed ligt nu eenmaal in het mooiste deel van de stad, en die stad, zoals jij weet, ligt in het mooiste deel van het heelal. Wat de knop²⁵ is voor een schild, dat is ons huis voor de stad. Het bezet een centrale plaats, niet ver van het paleis, en vooral niet te dicht bij de huizen waarvan de rook, de smeulende hitte, de verstikking, de walmende vlam, het geroep van de marktkramers, de stemmen van de bedelaars, de sneeuw, de

²³ De eerste keer is ‘lucht’ de vertaling van het Griekse ‘aēr’ (ἀήρ) de tweede keer van het meer verheven ‘aithēr’ (αἰθήρ).

²⁴ Geometres lijkt hier te willen zeggen dat de αἰθήρ zich vrij kan uitstrekken over de gehele ruimte tussen de aarde en het dichtstbijzijnde hemellichaam, de maan.

²⁵ In het Grieks staat hier ‘omfalos’ (ὀμφαλός), wat ‘navel’ betekent. Deze verwijzing, samen met de verwijzing naar Delfi later in de paragraaf, wordt aangegrepen om Geometres’ woonst te situeren in de wijk Mesomfalos (‘midden-navel’) te Constantinopel (Demoen 2013: 125).

πόλις τῇ πάσῃ γῆ, τοῦτο δὴ καὶ ὁ οἶκος τῇ τῆσδε γῆ. τῷ δὲ τόπῳ κλήσις ἢ θέσις, καὶ καλοῦσι τοῦτο τοῦτον οἱ νῦν, ὅπερ οἱ πάλαι Δελφούς, μέσον τῆς πόλεως ὀμφαλόν. καὶ ὀμφαλοῦ αὐτοῦ τὸ κάλλιστον καὶ μεσαίτατον, ὥστε ἀπελήλανται μὲν θάλπους καὶ ψυχους ὑπερβολαί, ἔχει δὲ τῶν ἀλλαχοῦ κήπων κρεῖττον οἶκος ἡμῖν· αὐραὶ τε γὰρ ἀεὶ διαπνέουσι μαλακαὶ καὶ ἥδιστον ἐκκέχυται φῶς· ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐν καιρῷ.

εἰσιόντι δέ σοι τὴν αὐλῆιον πρῶτον μὲν μετρία τις τοῦ ὑπαίθρου προσπίπτει αὐγὴ καὶ κινεῖς μὲν ὀξύτερον ἦδη τὸν ὀφθαλμόν, διακινεῖται δὲ ἡ καρδία, πάλλει δὲ ἡ ψυχὴ, ὄλος δὲ μετέωρος γίνῃ καὶ τῷ οὐρανῷ ἐγγίζειν δοκεῖς. οὕτω δὲ τὸ φῶς καὶ τὴν ἡδονὴν ὥσπερ προτελεσθεὶς ἐπ’ αὐτὸ βαδίζεις τὸ τῶν Ὁρῶν²⁷ ἱερόν, τὸν οἶκον τοῦ κάλλους, τὸν λειμῶνά φημι.

vrieskou, het slijk, de gewelddadige winden, en alle andere denkbare miserie de bewoners het leven zuur maken. Wat de stad is voor de hele wereld, dat is ons huis voor deze kleine wereld. Aan zijn ligging dankt deze plaats zijn naam. Men noemt het middendeel van de stad vandaag de dag de Navel, zoals men Delfi eertijds noemde.²⁶ Van deze Navel is mijn huis het mooiste en meest centraal gelegen punt, zodat excessen van hitte en koude eruit geweerd worden, en daarom heeft ons huis de mooiste van alle tuinen. Er waait steeds een zacht briesje doorheen, en alleraangenaamst licht wordt erover uitgestrooid. Daarover spreek ik nog wel op het gepaste moment.

Wanneer je de voorhof binnengaat valt er eerst een licht schijnsel uit de lucht jou tegemoet, en je ogen schieten heen en weer, je hart bonst, je geest maakt een sprongetje, je geraakt helemaal in een verheven stemming en je voelt jezelf dicht bij de hemel komen. Wanneer het licht en het plezier jou hebben verwelkomd wandel je binnen in het heiligdom van de jaargetijden, de tempel van de schoonheid: de tuin!²⁸

²⁶ In Delfi stond vroeger een monument opgesteld dat het middelpunt, de ‘navel’ van de wereld markeerde.

²⁷ Corr. Naoumides; Littlewood: Ὁρῶν.

²⁸ Het betreden van de tuin wordt in deze paragraaf omschreven als een bijna mystieke, religieuze ervaring.

ὁ δὲ προβέβληται μὲν καὶ οὐ δεῖ πολλοὺς μὲν λαβυρίνθους διελιχθέντα, πολλὰς δ’ ἀνελθόντα ἢ κατελθόντα κλίμακας οὕτω που ἐν καταγαίσις κατακεκρυμμένον, μᾶλλον δὲ κατορωρυγμένον, τὸν κήπον εὐρεῖν—ὃ πολλοὺς οἶδα τῶν κήπων ἐγὼ πάσχοντας—ὅστε πονοῦντά τινα πρότερον ἀπειπεῖν ἢ τοῖς φυτοῖς ἐκεῖνοις οἷα κατακεκλιμένοις καὶ τεταριχευμένοις σώμασιν ἐντυχεῖν. ἀλλ’ ἐστὶν ἥπερ ἔφην ἐν τῷ καλλίστῳ μὲν τοῦ οὐρανοῦ ἢ πόλις, τῆς πόλεως δὲ ὁ οἶκος, τοῦ δὲ οἴκου ὁ κήπος. προκύπτει μὲν γὰρ εὐθὺς τοῦ θριγγοῦ καὶ ὡσπερ εἰ χειράς τοὺς κλάδους προτείνων δέχεται τε τοὺς εἰσιόντας καὶ πρὶν ἢ ἐπιβῆναι δεξιάν τε ἐμβάλλει καὶ ἀσπάζεται τοῖς καρποῖς· εὐθὺς μὲν γὰρ ἄμπελος ὑπόθι μετεωρίζεται καὶ τοῖς χάραξι τὰς ἔλικας περιβαλλομένη ἀσφαλῶς τε ἐποχουμένη, οἷα δὴ δένδρον ἀμιλλᾶται τοῖς δένδροις, εἶθ’ οὕτω³⁰ τοῦ ὕψους ὡσπερ κόρον λαμβάνουσα τοῦ πλάτους ἐπιλαμβάνεται, νεύει τε ἐκ μετεώρου πρὸς τὰ ἔξω τὴν κεφαλὴν, καὶ τὴν μὲν ρίζαν ἔνδον πεφύτευται, τὰ δὲ κλήματα τοῖς ἐπὶ τῆς αὐλῆς εἰς ὄροφον ἀπεργάζεται, τοὺς τε βότρυς ὄραν τε καὶ τρυγᾶν τοῖς παριοῦσι παρέχεται.

De tuin ligt wijd open: je hoeft je niet door een lang doolhof te wurmen, of veel ladders op of af te gaan, om dan ergens verstopt onder de grond, zeg maar ingegraven, de tuin te vinden. Ik ken vele tuinen die aan die tekortkoming lijden! Je moet dus niet zwoegen en nog eerder opgeven of uiteindelijk tussen de planten neerzigen met een afgepeigerd en uitgemergeld lichaam.²⁹ Zoals ik zei ligt de stad in het mooiste deel van de wereld, het landgoed in het mooiste deel van de stad, en de tuin in het mooiste deel van het landgoed. De tuin puilt uit over de muur en ontvangt wie binnentreedt, zijn takken uitstrekkend als handen. Nog voor iemand binnentreedt steekt hij zijn hand naar voren en heeft hij meteen vruchten vast. Want een wijnrank torent hoog boven de muur uit, hij heeft zijn krullen veilig over het hekwerk geworpen en houdt zich daaraan vast, zoals een boom die zich verweeft met andere bomen. Op die manier neemt hij de volledige breedte en hoogte in, en knikt zijn hoofd vanuit de hoogte naar beneden, naar buiten toe. Zijn wortels groeien wel beneden in de grond, maar zijn ranken maken, over het huis heen, het dak compleet: een tros druiven biedt

²⁹ De hier gehanteerde Griekse medische terminologie kan gebruikt worden om naar bedlegerige patiënten te verwijzen (Littlewood 1972: 55). Geometres gebruikt in deze passage dichterlijke overdrijving.

³⁰ Corr. Naoumides; Littlewood: εἶθ’ οὕτω.

hij aan voorbijgangers aan om te bewonderen en te plukken.³¹

(12) ὄχνη μετὰ ταύτην καὶ δάφνη, ὑψηλαὶ μὲν ἄμφω καὶ αὐτόθι οὐκ ἐφικταί, ἔχουσαι δὲ κατὰ πλευρὰν ὄμως λίθου τοῦ λευκοτάτου κλίμακα. μερίζονται δὲ ἐπ’ ἄμφω καὶ αὐται, καὶ τὰ μὲν τῷ κήπῳ διδόασι, τὰ δὲ τοῖς ἔξω χαρίζονται. ἡ δὲ τῆς στοᾶς κλίμαξ κλίμαξ γίνεται τοῖς φυτοῖς, καὶ ἅμα πρὸς ἐκείνην τε ἀναβαίνεις καὶ τὰ τούτων βλέπεις τε καὶ λαμβάνεις. ἀλλ’ ὁ μὲν τῆς ὄχνης καρπὸς οἶος οὐκ ἄλλοθι, τὸ μὲν γὰρ ἐρυθραίνεται <τὸ δὲ λευκαίνεται>, ἄμφω δὲ ἀκριβῶς· καὶ εἴποισ ἂν τὸ μὲν αἷματος, τὸ δὲ γάλακτος, τὰ δὲ ἔνδον καὶ μέλιτος. βάλλει δὲ καὶ πόρρωθεν τῇ ὀδμῇ, καὶ ἐστὶ μεγέθει μὲν μέγιστος, ἰδεῖν δὲ ἥδιστος, ὄσφρησιν δὲ καὶ γεῦσιν καταγοητεῦσαι δεινότατος.

Vervolgens valt je oog op een perenboom en een laurier. Beiden zijn hoog en moeilijk te bereiken, ook al hebben ze langs hen een trap van de witste steen. Elk van beide kan je zelf als tweeledig beschouwen: een deel van hun vruchten schenken zij aan de tuin, een deel aan hen die daarbuiten staan. De trap naar de zuilengalerij wordt een trap naar de vruchten. Terwijl je naar de gaanderij klimt, bekijk en pluk je de vruchten. Zo’n peren vind je nergens anders, sommige zijn rood, andere wit, in beide gevallen zonder ook maar één vlekje. Je zou zeggen dat ze de kleur van bloed of melk hebben, maar binnenin proeven ze naar honing. Vanuit zijn top verspreidt de boom een zoete geur. Hij is de grootste, de mooiste, de beste in het betoveren met geur en smaak.

μετὰ δὲ τὴν ὄχνην ἡ δάφνη, πάγκαλόν τι χρῆμα ὄρᾶν καὶ οὐπω τοῦ ἐρᾶν τοὺς ἐραστὰς παύουσα· πείθει γὰρ με μικροῦ καὶ τῷ μύθῳ πείθεσθαι ὡς ἄρα κόρη τις ἦν καλὴ καὶ παρθενικὴ, καὶ μετενεγκοῦσα εἰς δένδρον τὸ μὲν εἶδος μετέβαλεν,

Na de perenboom komt de laurier, een prachtig zicht. Zij³² houdt niet op van haar minnaars te houden: ze overtuigt mij bijna om te geloven in de mythe dat er ooit een meisje was, mooi en maagdelijk, dat veranderde in een boom. Haar uiterlijk was on-

³¹ We moeten ons hier voorstellen dat de druivelaar over rasterwerk langs de muur groeit.

³² Het Griekse woord voor laurier is ‘dafnè’ (δάφνη). In de volgende passage wordt in het woordspel verwezen naar de mythe van Dafne. Deze nimf veranderde in een laurierboom om te kunnen ontsnappen aan de verlangens van de god Apollo. Omdat de naam Dafne en het naamwoord δάφνη (‘laurier’) voortdurend door elkaar gebruikt worden, en omdat de laurier als vrouwelijk gepersonifieerd wordt, zal in deze passage met vrouwelijke voornaamwoorden verwezen worden naar de laurier, tegen het Nederlandse woordgeslacht in.

οὔπω δὲ καὶ τὸ κάλλος ὅλον ἀπέβα-
 λεν. οὕτως ἐστὶ καὶ ἔτι καλὴ καὶ
 πολλῶν ὀφθαλμοὺς ἐλεῖν ἱκανή,
 ὑψοῦ μὲν ἐπὶ μέτριον αἰρομένη, τὰ
 δὲ τῶν κλάδων κυπαρίττου τρόπον
 συναγομένη, ὀρθία καὶ λεία
 πάντοθεν ὀρωμένη καλῆς δίκην
 κίονος, τῷ μὲν στελέχει τὴν κλίμακα
 παρελαύνουσα, ἄνω δὲ γενομένη
 ἠρέμα πλατυνομένη καὶ προϊούσα
 εἰς ὄξυ λήγουσα, πλὴν ὅσον οὐκ εἰς
 κῶνον συνεστραμμένη, εἰς τρεῖς δὲ
 πτόρθους καὶ τοσαύτας μεριζομένη
 τὰς κορυφάς· οἱ δὲ πτόρθοι κάτωθεν
 τε ἀναδραμόντες καὶ ἱκανῶς ἔφ’
 ἑκάτερα διακυρτωθέντες τῷ μὲν
 φυτῷ τὸν κύκλον διδόασιν, αὐτοὶ δὲ
 ὀξύτερον μὲν ἢ τὸ κάτω, εἰς τρεῖς δὲ
 ὅμως καὶ ἴσας ἀλλήλαις λήγοντες
 τὰς κεφαλάς. καὶ οὕτως ἐγὼ τοῦ μὲν
 μύθου ἀφείμαι. θεῖον δὲ τι νομίζω
 τουτὶ τὸ φυτόν, οὐ τῷ ἀειφύλλῳ
 μόνον εἰκάζων, ἀλλὰ καὶ τῷ
 ἰσαριθμῳ, πρὸς δὲ καὶ τῷ ἰσοφυεῖ
 τῶν κεφαλῶν. καὶ τί δεῖ ἄλλα λέγειν
 τῆς δάφνης, ὅσα τε καὶ οἶα τοῖς
 ἐνοικοῦσι παρέχεται, πολλῷ μὲν καὶ
 καλῷ τῷ φύλλῳ στρωννύσα τοῦ-
 δαφος, πολλῇ δὲ καὶ καλῇ τῇ κόμῃ
 τὸν ἄερα περιλαμβάνουσα καὶ πορ-
 φύρεα πάντα βλέπειν ποιοῦσα τὰ τε
 κάτω τὰ τε περὶ τὴν κεφαλὴν, ὅπως
 δὲ καὶ ὁ τοῦ θαλάμου προβαίνων
 δευτέρῳ τούτῳ πρὸ τῆς στοᾶς
 θαλάμῳ περιτυγχάνει εὐανθεῖ καὶ
 βασιλικῷ καὶ τὸ μείζον αὐτοφυεῖ· εἰ
 δὲ καὶ κερανίου φασι πρὸς ἀμυν-
 τήριον τὸ δάφνης εἶναι φυτόν, καὶ ἦν
 τοῦτο πάλαι μὲν ἐν τῇ πάλαι Ῥώμῃ,

herkenbaar veranderd, maar ze was
 haar schoonheid niet helemaal kwijt.
 Ze is ook nu nog zo mooi, ze kan ge-
 makkelijk vele blikken naar zich toe
 trekken, hoog verheven als ze is bo-
 ven de middenmoot. Haar takken
 groeien naar elkaar toe de hoogte in,
 als die van een cipres, van alle kan-
 ten is zij te bewonderen, recht en
 gaaf als een mooie zuil, en haar stam
 is voorbij de trap gegroeid. Boven is
 de kruin langzaam breed gewor-
 den, omhoog gegroeid, en terug sa-
 mengekomen tot een punt, weliswaar
 niet in een kegelvorm, maar over
 drie toppen, zo heeft ze haar kruin
 opgedeeld. Die toppen komen van
 onder naar boven steeds dicht sa-
 men, ze groeien voldoende dicht
 naar elkaar toe om de boom een ron-
 de vorm te geven. Afzonderlijk zijn
 ze bovenaan spitsler dan onderaan,
 maar toch komen ze bovenaan in drie
 toppen gelijkmatig bij elkaar samen.
 Zo laat ik de mythe achter mij, maar
 wel zie ik iets goddelijks in die
 boom: niet alleen omdat zij altijd-
 groen is, maar ook vanwege haar ge-
 gelijkmatige vorm, en daar bovenop
 nog door de gelijke groei van de top-
 pen. Wat kan ik nog zeggen over de
 laurier? Dat zij zoveel te bieden heeft
 aan haar bewoners? Dat zij de bodem
 met vele mooie bladeren bedekt? Dat
 zij met haar mooie grote kruin de he-
 mel omhelst? Dat zij een purperen
 schaduw werpt over alles wat zich
 onder haar bevindt, zodat wie naar
 voren treedt uit de slaapkamer, daar

νυνὶ δὲ κὰν τῆ καινῇ δάφνης μὲν οὐκ οἶδα φυτόν, Δάφνης δὲ ὅμως (13) τόπ[ου] καὶ τοῦνομα σώζεται· εἰ δὴ τοῦτό γε ἀληθές, καὶ βασιλείοις τοῦτο μὲν κόσμος, τοῦτο δὲ καὶ ἀσφάλεια τὸ τοῦτοις ὅλως δάφνην ἐστάναι. καὶ τὸ δὴ μείζον τὸ ταῦτά τε ποιεῖν καὶ μὴδ’ οὕτω τοῦ λειμῶνος ἕξω τελεῖν· οἶον δὲ τοῦτο καὶ τοῖς μακρόθεν θεωμένοις θέαμα, γνώρισμα ποιουμένοις τῆς οἰκίας τὴν δάφνην. καὶ τις³³ αὐτός τε ἰδὼν καὶ τῷ δακτύλῳ δείξας ἐτέρῳ καὶ εἰπών, “Ἡ τρικόρυφος αὕτη σοι δάφνη”, θαυμάσας τε ἅμα καὶ θαυμάσαι ποιήσας ἀπῆλθεν.³⁵ οὕτως οὖν ἀναβὰς τὴν κλίμακα καὶ κατὰ τὴν τῶν δένδρων ὥσπερ ἀπὸ τινος θυρίδος προκύψας διέχειαν αὐτὸ τὸ μέγα θαῦμα, τὸ γῆς αὔχημα, τὸν κῆπον ὄρας.

voor de zuilengalerij als het ware een tweede kamer aantreft, maar deze getooid met bloemen, een koning waardig en op eigen kracht gegroeid? Ook al zegt men dat een laurier bescherming biedt tegen de bliksem, en dat was eertijds zo in het Oude Rome, toch heb ik in elk geval geen weet van zo’n boom in het Nieuwe Rome, maar wel is de plaatsnaam Dafne bewaard³⁴: als dat waar is dan is dat gepast voor paleizen, en is het hoe dan ook veilig dat er zo’n laurier staat. De grote omvang zorgt ervoor dat de boom dat kan doen, zelfs zonder uit de tuin te groeien. Ze is een indrukwekkend zicht, zelfs voor hen die haar van ver zien. De laurier is een aandenken aan de bouwers van het huis. Eenieder die haar zelf ziet en haar met zijn vinger aan een ander aanwijst met de woorden: “Dat is die laurier met drie toppen!” die bewondert haar zelf en laat haar door anderen bewonderen vooraleer hij weer doorgaat. Wanneer je de trap beklimt en door een opening in het bladerdak als door een deurtje naar buiten leunt, zie je het grote spektakel, de trots van de wereld, de tuin.

³³ Corr. Naoumides; Littlewood: καὶ τις.

³⁴ Het Nieuwe Rome was Constantinopel. Dafne was de naam van het oudste deel van het keizerlijk paleis. In de oudheid was het (bij)geloof dat de laurier een beschermende kracht tegen bliksem had wijd verspreid (literaire bronnen van dit geloof zijn o.a. Suetonius en Plinius Maior) (Littlewood 1972: 58).

³⁵ Corr. Naoumides; Littlewood: ἀπῆλθεν;

ὁ δὲ τοῦ κήπου θριγγὸς αἵμασιὰ μὲν οὐ—οὐδὲ γὰρ πρέπει γε οὗτος περιβολος ἡμέρω κήπῳ τε καὶ καλῶ, ἄγριος μὲν ἰδεῖν, ἀγριώτερος δὲ προσελθεῖν, λύμη στολῶν, τραῦμα ποδῶν, ἔργοις κυρῶν τὴν ἐπωνυμίαν καὶ πάντας αἶμα καταρρεῖν ποιῶν—ἀλλ’ ἐστὶ τῶ κήπῳ περιβολος λίθων ξεστῶν, καλὴ τις καὶ ἐξαίσιος ἀρμογή, καὶ ἃ τοὺς θαλάμιους ἑτέροις ἐργάζεται, ταῦτα τούτῳ εἰς θριγγὸν τελεῖ. μία δὲ τῶν λίθων ἢ ὄψις ἐκ τέχνης ὁμοῦ καὶ φύσεως, καὶ εἴποις ἂν ἓνα λίθον ὀρᾶν· οὕτω τοὺς ὀφθαλμοὺς ἢ θέα πλανᾷ. οὐχ ἅπαντα δὲ τὸν περιβολὸν λίθος εἰς ἔχει διαλαβῶν, ἀλλὰ ποικίλον κἀνταῦθα τοῦ τόπου τὸ χρῆμα· τὰ μὲν γὰρ οἱ περιεξεσμένοι τῶν τοίχων, τὰ δὲ χάρακες ἔχουσιν ἀποτετορευμένοι τῇ ἀρμογῇ· καὶ οὗτοι τὰ τῶν τοίχων ἀπομιμούμενοι, κάτωθεν μὲν κατὰ πλευρὰν ἡρμοσμένοι καὶ ἀλλήλων τὰ πλάτη διακρατοῦντες, προϊόντες δὲ ἄνω τὸ τῶν σχημάτων ἀποτυποῦντες ἥδιστον, σταῦρον γὰρ ἀποτελοῦντες εἰς ὅξυ λήγουσιν, τὰ πυραμίδων καὶ αὐτοὶ σφύζοντες.

De omheining van de tuin is geen haag³⁶ – zo’n omheining zou ongepast zijn voor een lieflijke mooie tuin, er al te wild uitzien, en nog woester zijn om te betreden, zij zou kleren scheuren, voeten verwonden, en door dat te doen niemand behagen, en zijn naam niet waarmaken. Neen, de omheining van de tuin is gemaakt van gepolijste stenen, mooi en volmaakt gelijk van vorm, en het materiaal waaruit men voor anderen kamers bouwde, diende hier om de tuinmuur af te werken. Wie een snelle blik werpt zou door de kunde en het materiaal denken één steen te zien. Zo kan het zicht de ogen bedriegen. De omheining is niet geheel uit steen gemaakt, maar het materiaal verschilt naar gelang de plaats. Sommige delen zijn gemaakt van gepolijste steen, andere van houten balken, tot een eenheid gemaakt als een mozaïek. Dat hek lijkt op een muur, vanonder en aan hun flanken zijn de balken aan elkaar vast gemaakt, ze ondersteunen elkaar in de breedte. De balken steken omhoog en vormen een alleraardigst patroon, een kruis. Ze lopen immers allemaal uit op een punt, en behouden zo hun driehoekige vorm.

³⁶ Geometres zegt hier dat de omheining geen ‘haimasia’ (αἵμασιὰ) is. Dit woord betekent zoveel als ‘rommelige muur’ of ‘haag’ en kan dus niet gebruikt worden om een keurige muur te omschrijven. Met deze uitweiding gaat Geometres in tegen een andere auteur, Libanios (4^e eeuw), die het woord ‘haimasia’ wel gebruikte om een muur te beschrijven. Geometres gaat verder door te zeggen dat zo’n ‘haimasia’ wel eens ‘haima’ (αἶμα, bloed), zou kunnen vergieten van wie erdoor loopt. Dit woordspel wordt in het Nederlands weergegeven door het woordpaar haag/behagen (Littlewood 1972: 59).

εἰσιόντι δέ σοι, ἀλλὰ τί καὶ δράσω; ὁ μὲν κῆπος ἀρχὴν τε αὐθις λαμβάνει καὶ πάντα ὁμοῦ καὶ πανταχόθεν προβάλλει τὰ ἑαυτοῦ, ὁ λόγος δὲ ἤδη τὴν ἰσχὺν ἀποβάλλει καὶ ἅμα πολλῶ τὸ μήκος εἰς τὸ μέτριον ὑπερβάλλων. ταῦτα μὲν οὖν ἐν ἑτέρᾳ δηλώσω μοίρα τῶν λόγων. καὶ οἶδα μὲν καὶ οὕτω τῶ εἶδει καὶ τῶ μήκει τοῦ λόγου παρανομῶν· σὺ δ’ οὖν ἀλλὰ συγγνωμοίης, εἰ δὲ μή, σαυτὸν αἰτιῶ, ὅρα δὲ μηκέτι τολμήσης δευτέρον με καλέσαι ῥήτορα· βουλήσομαι γὰρ ὅπερ λέγεις φανῆναι, καὶ τῶ μηδὲν τῶν ἐνότων εἰπεῖν σιγῇ παρελθεῖν πειράσομαι καθ’ ὅσον ἂν οἴός τε ᾧ.³⁷

Wanneer je de tuin betreedt... maar wat anders moet ik doen? De tuin houdt maar niet op, en de schoonheid ervan dringt zich tegelijkertijd langs alle kanten op. Mijn vertelling begint daarentegen zijn kracht te verliezen, en is al veel langer dan gepast. Ik zal wat rest op een ander, meer gepast moment vertellen. Ik weet dat ik zo nu al met de stijl en omvang van mijn brief overdrijf. Je moet me maar vergeven; en als je dat niet kan, is het jouw eigen schuld, zie dat je mij nooit meer een redenaar durft te noemen. Ik wil dat zijn wat jij wil, ik zal proberen niets te zeggen over wat zich nog in de tuin bevindt, er in stilte aan voorbijgaan, voor zover ik dat kan.

³⁷ Corr. De Ridder; Littlewood: ᾧ.

Bibliografie

- Agapitos, P. & P. Hinterberger 2006. *Εικόν και λόγος. Έξι Βυζαντινές περιγραφές έργων τέχνης*. Athene: Agra.
- Broekaert, W. 2002. “De gedichten van Joannes Geometres: Een uniek beeld van Constantinopel in de tiende eeuw”, in: *Tetradio* 11: 149-162.
- Constas, Fr.M. & C. Simelidis te verschijnen. *Geometres' Life of the Virgin. Edition and translation*. Dumbarton Oaks Medieval Library. Cambridge Mass.: Harvard University Press.
- De Groote, M. 2004. “Joannes Geometres' Metaphrasis of the Odes. Critical Edition”, in: *Greek, Roman and Byzantine studies* 44: 375-410.
- Demoen, K. 2013. “A Homeric Garden in Tenth-Century Constantinople. John Geometres' Rhetorical Ekphraseis of his Estate”, in: H. Bodin & R. Hedlund (eds), *Byzantine Gardens and Beyond*. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Byzantina Upsaliensia 13. Uppsala: Uppsala Universitet, 115-127.
- Lauxtermann, M. 1998. “John Geometres. Poet and Soldier”, in: *Byzantion* 68.2: 357-380.
- Littlewood, A. (red.) 1972. *The progymnasmata of Ioannes Geometres*. Amsterdam: Adolf M. Hakkert.
- Magdalino, P. 2018. “The Liturgical Poetics of an Elite Religious Confraternity”, in: T. Shawcross & I. Toth (eds), *Reading in the Byzantine Empire and Beyond*. Cambridge: Cambridge University Press, 116-132.
- Naoumides, M. 1976. “Review of Antony Littlewood, *The progymnasmata of Ioannes Geometres*”, in: *Phoenix* 30.2: 216-218.
- Lateur, P. (vert.) 2016. *Homerus' Odyssee. Een zwerver komt thuis*. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep.
- Lateur, P. (vert.) 1999. *Pindaros. Zegezangen*. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep.
- van Opstall, E.M. 2008. *Jean Géomètre. Poèmes en hexamètres et distiques élégiaques. Edition, traduction, commentaire*. The Medieval Mediterranean 75. Leiden-Boston: Brill.